

De één is de ander niet: patronen van gezinsvorming onder allochtonen in Nederland

Helga DE VALK, Aart C. LIEFBROER, Ingrid ESVELDT en Kène HENKENS

*Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), Postbus 11650,
2502 AR, Den Haag, Nederland*

Abstract. In dit artikel worden —met behulp van gegevens ontleend aan bevolkingsstatistieken— twee vraagstellingen behandeld. In de eerste plaats worden de verschillen in gezinsvormingsgedrag binnen de groeiende groep allochtonen in Nederland en tussen allochtonen enerzijds en de autochtone bevolking anderzijds belicht. Er blijkt een zeer grote variatie te bestaan in het demografisch gedrag van de diverse allochtone populaties die Nederland rijk is. Weliswaar bestaat er een omvangrijke groep —vooral bestaande uit personen afkomstig uit landen met een overwegend islamitisch en confucianistisch cultureel erfgoed— die gekenmerkt wordt door een traditionele relatie- en gezinsvorming, maar daarnaast zijn er ook duidelijk andere patronen te onderkennen. De tweede onderzoeksvraag richt zich op de mate waarin de verschillen in gezinsvormingsgedrag die herkenbaar zijn tussen allochtone groepen binnen de Nederlandse samenleving zijn terug te voeren op de culturele waarden en praktijken zoals die gangbaar zijn in de culturele regio's van onze wereld waaruit de betrokken allochtonen afkomstig zijn. Op basis van theorievorming en onderzoek binnen de politieke wetenschap, de cross-culturele psychologie en de demografie wordt verwacht dat vooral allochtonen afkomstig uit culturen waar het primaat ligt bij de familie en de collectiviteit zich in hun gedrag sterk zouden onderscheiden van allochtonen afkomstig uit culturen waar het primaat bij het individu ligt. Het blijkt dat dit verschil in culturele herkomst inderdaad duidelijk wordt weerspiegeld in het gezinsvormingsgedrag van de diverse allochtone groepen in de Nederlandse samenleving.

Trefwoorden: gezinsvorming; allochtonen; Nederland.

Everyone is different: Patterns of family formation among migrants in the Netherlands. This article addresses two questions, using data provided by population statistics. First of all, the article sheds light on differences in family formation both within the growing group of migrants in the Netherlands and between migrants and the indigenous Dutch population. The various migrant populations in the Netherlands have been found to display widely divergent types of demographic behaviour. Whilst there is a sizeable group of migrants—consisting primarily of people from predominantly Islamic and Confucian cultures—who are known for their traditional patterns of family formation, other patterns also exist. The second question looks into the degree to which differences in family formation among migrant groups in the Netherlands may be attributed to the prevailing cultural values and behavioural patterns in the cultural regions in this world from which the migrants originate. Based on theory and research in political science, cross-cultural psychology and demography, one would expect the behaviour of migrants from cultures that set great store by the family and the collectivity to differ particularly strongly from that of migrants from cultures that focus on the individual. Our research shows that differences in cultural background are clearly reflected in the patterns of family formation of the various migrant groups in Dutch society.

Keywords: family formation; population groups of foreign descent; the Netherlands.

1. Inleiding

Migratie is een verschijnsel van alle tijden. Zo stelt bijvoorbeeld Lucassen (1997) dat —als gevolg van migratieprocessen— Nederland al in de zestiende eeuw gekarakteriseerd kan worden als een multiculturele samenleving. Toch is het belang van migratie voor de bevolkingssamenstelling van Nederland vooral in de afgelopen decennia sterk toegenomen. Dit geldt niet alleen voor de aantallen migranten, maar ook voor de verscheidenheid aan herkomstlanden. In de jaren negentig van de twintigste eeuw kwamen er jaarlijks gemiddeld ruim 113.000 migranten naar Nederland. Als gevolg van de toegenomen absolute omvang van de immigratie en een daarbij duidelijk achterblijvende emigratie verblijft een groeiend aantal westerse en niet-westerse allochtonen in Nederland. Het zwaartepunt van de migratie vanuit de niet-westerse landen is daarbij verschoven van arbeidsmigratie, gezinshereniging en -vorming naar asielmigratie. Vooral als gevolg van de toegenomen frequentie van asielmigratie is de diversiteit aan herkomstlanden onder allochtonen aanmerkelijk gegroeid. Kwamen niet-westerse migranten tot in de jaren tachtig overwegend uit een beperkt aantal herkomstlanden, in de jaren negentig is er juist sprake van immigratie van ‘relatief’ weinig omvangrijke groepen uit een groot aantal landen van herkomst.

Terwijl in Nederland het besef groeit dat immigratie een factor van betekenis is en blijft, blijkt over een groot aantal in Nederland verblijvende allochtone groepen tot op heden weinig bekend. Veel studies beperken zich tot de vier (getalsmatig) grootste migrantengroepen, namelijk Marokkanen, Turken, Surinamers en Antillianen (bijvoorbeeld Dagevos, 2001; Schoenmaeckers *et al.*, 1998 en Tesser en Iedema, 2001). Deze studie levert een bijdrage aan het opvullen van de lacune in het bestaande materiaal door het gezinsvormingsgedrag van 19 allochtone groepen te bestuderen. Aandacht voor het gezinsvormingsgedrag van allochtonen in onze samenleving is om meerdere redenen van belang. In de eerste plaats vormt de allochtone populatie een omvangrijk segment van onze totale populatie. Met het oog op toekomstige bevolkingsontwikkelingen is het belangrijk te kunnen inschatten in welke mate diverse allochtone groepen verschillen van de autochtone populatie in hun gezinsvormingsgedrag. Ten tweede kunnen demografische gedragingen van allochtonen worden opgevat als indicatoren voor de mate waarin het proces van integratie is voortgeschreden (Coleman, 1994). Veel allochtonen komen namelijk uit landen waarin demografische regimes heersen die sterk verschillen van die in Nederland. Gegevens over gezinsvormingsprocessen zijn vooral waardevol als indicator van de mate van culturele integratie van de diverse allochtone groepen. Achterliggende gedachte daarbij is dat de heersende normen en waarden in een cultuur tot uiting komen in demografisch gedrag zoals huwelijkspatronen, kindertal en gezinstype. Gowricharn (1995) spreekt in dit kader over het begrip 'cultureel normbeeld' als verwijzing naar de opvattingen die binnen een cultuur als ideaal en norm fungeren.

Tegen de boven geschetste achtergrond staan in dit artikel twee onderzoeksvragen centraal.

1. Welk gezinsvormingsgedrag vertonen de in Nederland verblijvende allochtone groepen en in hoeverre zijn er verschillen tussen deze groepen onderling en met de autochtone Nederlandse bevolking?
2. In hoeverre kan de verscheidenheid in gezinsvormingsgedrag onder in Nederland verblijvende allochtonen worden verklaard door verschillen in normen- en waardenpatronen in de regio's van herkomst?

Waar de eerste onderzoeksvraag vooral een beschrijvend karakter heeft, staat in de tweede vraag de verklaring van het gedrag centraal. Om inzicht te verwerven in de achterliggende waarden en normen wordt aansluiting gezocht bij theorieën die pogen wereldwijde verschillen in cultuurpatronen te verklaren. Op basis van deze theorieën worden verwachtingen geformu-

leerd over de mate waarin diverse allochtone groepen wat betreft hun gezinsvormingsgedrag zullen verschillen van autochtone Nederlanders.

Vanwege het feit dat niet voor alle allochtone groepen voldoende gegevens beschikbaar zijn (als gevolg van het kleine aantal verblijvenden in Nederland), zijn voor dit onderzoek alleen die groepen in het onderzoek betrokken, waarvan in 1999 ongeveer 15.000 personen of meer in Nederland verbleven¹. Hoewel EU-onderdanen en personen uit andere westerse landen wel een aanzienlijk deel van de allochtone populatie van Nederland uitmaken, zijn zij niet in de studie betrokken aangezien er over het geheel genomen geen groot verschil in gezinsvormingsgedrag verwacht wordt tussen deze groepen en de autochtone bevolking. Op basis van de genoemde criteria zijn de volgende 19 allochtone groepen geselecteerd:

- Oude migrantengroepen:
 - Europa:* Turkije
 - Latijns-Amerika:* Nederlandse Antillen en Aruba, Suriname
 - Azië:* Indonesië
 - Afrika:* Marokko

- Nieuwe migrantengroepen
 - Europa:* Polen, voormalig Joegoslavië en de voormalige Sovjet-Unie
 - Azië:* Afghanistan, China, Hong Kong, Irak, Iran, Pakistan en Vietnam
 - Afrika:* Ghana, Kaapverdië, Somalië en Egypte

De opbouw van het artikel is als volgt. In paragraaf 2 worden theorieën over mondiale aspecten van culturele diversiteit besproken. Ook wordt de relevantie van deze theorieën voor het verklaren van verschillen in gezinsvormingsgedrag onderzocht. Paragraaf 3 bevat informatie over de gebruikte definities, data en methoden. In paragraaf 4 worden de belangrijkste verschillen in demografisch gedrag beschreven. Tevens wordt het gezinsvormingsgedrag van de diverse migrantengroepen geconfronteerd met het ontwikkelde theoretische kader en wordt nagegaan in hoeverre er clusters van herkomstlanden kunnen worden geïdentificeerd waarvoor geldt

¹ Rond dit aantal bestaat een duidelijk breekpunt; de omvang van vrijwel alle andere (niet-westerse) migrantengroepen in Nederland is beduidend kleiner. Uitzonderingen zijn Indiërs met 11.015 en Zuid-Afrikanen met 11.784 verblijvenden in Nederland in 1999.

dat personen afkomstig uit die landen gekenmerkt worden door een vergelijkbaar demografisch gedragspatroon. In paragraaf 5 wordt het artikel besloten met een discussie over de belangrijkste uitkomsten.

2. Theoretische achtergrond

Cultuur kan worden gezien als een stelsel van opvattingen, waarden, normen en symbolen en gedragingen dat door een groep mensen wordt gedeeld (bijvoorbeeld Triandis, 1996). De omvang van de groep mensen die samen een cultuur delen, kan variëren. Hoewel men bij een cultuur vaak aan een samenleving denkt —‘de Nederlandse cultuur’— is een cultuur niet voorbehouden aan een maatschappij. Binnen een maatschappij kunnen onderscheiden segmenten van de samenleving verschillende culturen hebben. Zo bestaat er vaak een fors cultuurverschil tussen stad en platteland. Culturen kunnen echter ook juist het niveau van de samenleving overstijgen. Culturele zones (Huntington, 1996) of culturele regio’s (Triandis, 1996) worden gevormd door een aantal —veelal aan elkaar grenzende— landen die in cultureel opzicht min of meer gelijkaardig zijn. In zoverre binnen een culturele zone waarden en opvattingen gedeeld worden die implicaties hebben voor de wijze waarop het proces van gezinsvorming verloopt, mag worden verwacht dat allochtonen die uit dezelfde culturele zone afkomstig zijn onderling een grotere mate van overeenstemming in gezinsvormingsgedrag zullen vertonen dan allochtonen afkomstig uit verschillende culturele zones. Deze verwachting roept twee belangrijke vragen op, te weten wat relevante dimensies zijn waarop culturen van elkaar verschillen en welke culturele zones op basis van deze dimensies kunnen worden onderscheiden.

Binnen diverse wetenschappelijke velden heeft men zich bezig gehouden met het beantwoorden van de vraag welke ‘globale’ culturen kunnen worden onderscheiden en op welke punten deze culturen onderling verschillen. Belangrijke aanzetten zijn vooral te vinden binnen de politieke wetenschap, de vergelijkende of cross-culturele psychologie en de demografie.

Binnen de politieke wetenschap heeft het denken in culturele regio’s recentelijk een belangrijke impuls gekregen door het werk van Huntington over de ‘botsing der beschavingen’. Hij onderscheidt een achttal beschavingen. Hoewel hij de verschillen tussen deze culturele zone’s niet systematisch uitwerkt, is een belangrijk onderscheid tussen de culturen gelegen in de mate waarin zij individualistisch dan wel collectivistisch georiënteerd zijn. Op dit punt ziet Huntington vooral een groot verschil

tussen de westerse cultuur met haar nadruk op individualisme enerzijds en de confucianistische en islamitische cultuur met hun veel grotere nadruk op het belang van het collectief anderzijds. Terwijl Huntington tot een indeling in culturele regio's komt op basis van een vooral historisch geïnspireerde analyse van geopolitieke verhoudingen, pogen Inglehart en Baker (2000) hetzelfde te doen door op een meer empirische wijze bestaande waarden en normen te bestuderen. Op grond van een analyse van gegevens uit de World Value Survey komen zij tot een clustering langs twee dimensies. Allereerst onderscheiden zij een traditionele dan wel een seculier-rationele visie ten aanzien van autoriteit. Traditionele maatschappijen worden gekenmerkt door een weinig tolerante houding ten aanzien van echtscheiding en abortus, en door het benadrukken van mannelijke dominantie, ouderlijke autoriteit en religie. In moderne, seculier-rationele samenlevingen spelen autoriteit en religie een veel minder prominente rol. De tweede culturele dimensie die Inglehart en Baker onderscheiden, benoemen zij als overlevings- versus zelfontplooiingswaarden. In samenlevingen waarin overlevingswaarden de overhand hebben, staat de gerichtheid op de eigen groep centraal. Deze eigen groep biedt de garantie voor overleving. In samenlevingen waarin zelfontplooiingswaarden de overhand hebben, staat de individualiteit van ieder persoon centraal. De omslag van traditionele naar seculier-rationele waarden zien Inglehart en Baker als kenmerkend voor de fase van industrialisatie, terwijl de omslag van overlevings- naar zelfontplooiingswaarden in hun ogen vooral verbonden is met de opkomst van de postindustriële samenleving.

Ook binnen de cross-culturele psychologie wordt veel aandacht besteed aan de vraag wat de belangrijkste dimensies zijn waarlangs culturen verschillen en welke culturele zones onderscheiden kunnen worden (Hofstede, 1991). Op basis van empirisch onderzoek onderscheidt Schwartz (1994) een tiental universele waarden. Het gaat daarbij om waarden als autonomie, veiligheid, conformiteit en genot. Culturen verschillen onderling in de mate waarin de leden belang hechten aan deze waarden. Triandis (1996; Suh *et al.*, 1998; Triandis en Gelfand, 1998) stelt dat de verschillen tussen culturen langs twee dimensies kunnen worden weergegeven. De eerste dimensie benoemt hij als 'collectivisme versus individualisme'. Collectivisten definiëren zich vooral als lid van een groep, terwijl individualisten zichzelf in de eerste plaats als autonome individuen zien. Collectivisten geven prioriteit aan groepsdoelstellingen en laten de belangen van de groep prevaleren, terwijl individualisten hun eigen doelstellingen laten prevaleren. Ten slotte leggen collectivisten de nadruk op normen, terwijl individualisten vooral eigen gevoelens en opvattingen benadrukken. De tweede dimensie benoemen

Triandis en Gelfand (1998) als horizontaal versus verticaal. Het gaat daarbij om de vraag in hoeverre individuen gericht zijn op gelijkwaardigheid dan wel hiërarchie. Er zijn duidelijk overeenkomsten tussen de indeling van Triandis en die van Schwartz (Oishi *et al.*, 1998). Collectivisten benadrukken waarden als conformiteit en veiligheid, terwijl individualisten waarden als autonomie en genot benadrukken. Individualisme is kenmerkend voor westerse samenlevingen, terwijl collectivisme kenmerkend is voor Aziatische samenlevingen (Triandis, 1996).

Vanuit de demografie is de vraag naar culturele verschillen pregnant naar voren gebracht door Todd (1985). Hij legt niet zozeer de nadruk op algemene cultuurverschillen als wel op verschillen in waarden en normen die zich specifiek richten op het domein van relaties en gezin. Hij suggereert dat waarden en normen rond familierelaties weerspiegeld worden in bredere culturele patronen. Volgens Todd bestaan er grote verschillen tussen volken en naties in de wijze waarop de gezinsrelaties en de bredere familierelaties worden gestructureerd. In het gezin gaat het dan voornamelijk om de ouder-kind en man-vrouw relatie. Familierelaties definiëren volgens Todd de relatie tussen het individu en autoriteit. Voortbouwend op het klassieke werk van Le Play (1875) onderscheidt Todd drie dimensies waarlangs familiesystemen ingedeeld kunnen worden, te weten vrijheid versus autoriteit, gelijkheid versus ongelijkheid en endogame versus exogame huwelijkspatronen. Vervolgens benoemt Todd een achttal familietypen, waarbij het onderscheid tussen de kernfamilie enerzijds en de gemeenschapsfamilie anderzijds als het meest fundamenteel kan worden beschouwd. In de kernfamilie wordt de onafhankelijkheid in de ouder-kind relatie benadrukt en ligt het accent op het individu. Volgens Todd is dit familietype tot ontwikkeling gekomen in het westen en toegerust voor de geürbaniseerde en geïndustrialiseerde maatschappij. In de gemeenschapsfamilie staat, in tegenstelling tot de kernfamilie, niet zozeer het individu als wel de gemeenschap centraal. Dit familietype is veelal te vinden in Islamitische en Confucianistische samenlevingen.

Wanneer men de theorievorming in de besproken wetenschapsvelden overziet, dan blijkt steeds de mate waarin men groeps- dan wel individueel gericht is binnen sociale relaties als een cruciale dimensie te worden opgevat. Deze gemeenschappelijke nadruk op de wijze waarop sociale relaties zijn geconstitueerd, weerspiegelt zich in de indeling in culturele regio's die op basis van de diverse theorieën kan worden gemaakt. Dit gaat zelfs zo ver dat de landenindeling die Todd en Inglehart en Baker hanteren grotendeels overlappen. Deze dimensie van groepsgerichtheid versus

individuele gerichtheid is bijzonder relevant voor de verklaring van culturele verschillen in demografisch gedrag. In culturen waarin sociale relaties in het algemeen en familierelaties in het bijzonder hoofdzakelijk worden gekenmerkt door een gerichtheid op de groep zal het individuele demografische gedrag in veel sterkere mate de belangen en normen van de groep weerspiegelen dan in een cultuur welke gekenmerkt wordt door een individuele gerichtheid. Uit historisch en vergelijkend onderzoek (Hajnal, 1965 en Lesthaeghe, 1996) is bekend dat het demografisch gedrag binnen groepsgerichte culturen vaak gekenmerkt wordt door:

- huwelijkssluiting op jonge leeftijd (vooral door meisjes)
- grote leeftijdsverschillen tussen de huwelijkspartners
- huwelijkssluiting voornamelijk binnen de eigen groep
- relatief geringe aantallen echtscheidingen
- geboorte eerste kind op jonge leeftijd
- relatief geringe kans op buitenechtelijke geboorten

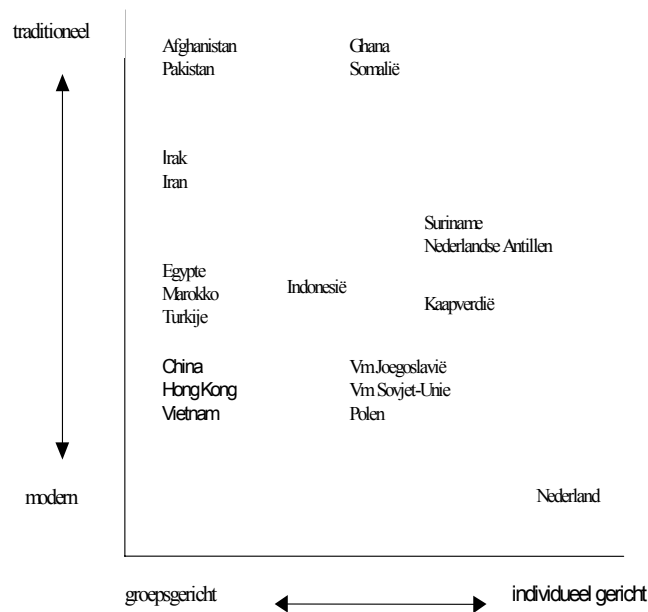
Binnen een groepsgerichte cultuur staat het belang van de familie centraal bij de beslissingen die worden genomen. Overwegingen van financiële aard, familiestrategie en eer spelen een belangrijke rol bij dergelijke beslissingen. Omdat de keuze van een geschikte huwelijkspartner vooral is gebaseerd op familiale overwegingen in plaats van op wensen van de betrokkene, is het niet nodig om te wachten tot de persoon zelf de gewenste huwelijkspartner heeft gevonden. Het huwelijk wordt daarom doorgaans al op jonge leeftijd gesloten. Bovendien heeft het vroeg huwen van dochters als voordeel dat de kans op buitenechtelijke zwangerschappen —en de daarmee gepaard gaande schande voor de familie— wordt verkleind. Voor mannen geldt binnen een groepsgerichte cultuur vaak dat er eerst voldoende duidelijkheid moet zijn over hun economische vooruitzichten voordat de familie van de beoogde partner met een huwelijk zal instemmen. Daardoor ligt de leeftijd van de bruidegom bij huwelijkssluiting vaak aanzienlijk hoger dan die van de bruid —met een relatief groot leeftijdsverschil tussen de huwelijkspartners als resultaat. Echtscheiding is binnen een groepsgerichte cultuur ook vaak —maar niet altijd— een zeldzaam verschijnsel, omdat ook hier de eer van de familie in het geding kan komen. Vroeg ouderschap, ten slotte, kan vooral worden gezien als een consequentie van het feit dat vrouwen op jonge leeftijd huwen. Bovendien vindt de familie het vaak belangrijk om de voortzetting van de familielijn te garanderen, waardoor kinderen worden gestimuleerd om snel na het huwelijk kinderen te krijgen.

Het is de vraag of al het demografisch gedrag zich laat ordenen langs de dimensie van groepsgerichtheid versus individuele gerichtheid. Met name het kindertal hangt mogelijk eerder samen met een tweede dimensie die door Inglehart en Baker wordt benoemd, te weten het onderscheid tussen een traditionele, in economisch opzicht vaak nog pre-industriële samenleving en een op seculier-rationele grondslagen geënte, moderne industriële samenleving. In een traditionele, preïndustriële samenleving is het hebben van veel kinderen van relatief grote economische betekenis voor het gezin. Het hebben van een groot gezin levert arbeidskracht op die het gezinsinkomen kan aanvullen en fungeert tevens als een vorm van oudedagsvoorziening. In geïndustrialiseerde, op rationeel-seculiere grondslag gebaseerde samenlevingen vervalt de economische betekenis van kinderen voor een groot deel. Men vindt investeren in de kwaliteit van kinderen belangrijker dan in de kwantiteit. Overigens wordt dit proces nog versterkt wanneer ook zelfontplooiing een grotere waarde krijgt (Lesthaeghe en Surkyn, 1988).

Op basis van bovenstaande kan worden verondersteld dat twee dimensies van belang zijn bij de classificatie van landen wat betreft demografisch gedrag, te weten de dimensie groeps- versus individuele gerichtheid en de dimensie traditionaliteit versus seculier-rationele moderniteit. In *figuur 1* is de positie van de in de studie opgenomen herkomstlanden van allochtonen in Nederland schetsmatig weergegeven in een tweedimensionale ruimte met als assen 'groepsgericht versus individueel gericht' en 'traditioneel versus modern'. De posities van de diverse herkomstlanden is door ons ingeschat op basis van de indelingen zoals gehanteerd door Inglehart en Baker, Todd en Triandis.

De grootste verschillen worden op basis van dit model verwacht tussen allochtone groepen die afkomstig zijn uit herkomstlanden die op de twee dimensies ver uit elkaar liggen. Nederland bevindt zich in de rechter onderhoek van de figuur. Onder andere als gevolg van processen als industrialisatie en secularisatie is in Nederland duidelijk sprake van een verregaande individualisering (Liefbroer en Dykstra, 2000). Dit is een kenmerk van de Nederlandse maatschappij als geheel geworden dat op allerlei terreinen doorwerkt. Hiervan uitgaande wordt verwacht dat allochtonen afkomstig uit landen met een traditionele en groepsgerichte cultuur —gepositioneerd in de linker bovenhoek— het sterkst zullen verschillen in hun demografische gedrag van dat wat gangbaar is in de Nederlandse maatschappij, welke vooral modern en individueel gericht is.

Figuur 1. Indeling van herkomstlanden van de grootste groepen allochtonen in Nederland op twee centrale dimensies waarlangs culturen verschillen

Voorals landen als Afghanistan, Pakistan, Iran en Irak worden geacht te worden gekenmerkt door zowel groepsgerichtheid als traditionaliteit. Andere islamitische landen zoals Egypte, Marokko en Turkije worden ook geacht een duidelijk groepsgerichte oriëntatie te hebben, maar zullen waarschijnlijk minder traditioneel van karakter zijn. Dat geldt naar verwachting ook voor confucianistische culturen zoals China, Hong Kong en Vietnam. Binnen de confucianistische traditie bestaat er echter wel een sterke oriëntatie op de familie (Pels, 2000). Van Oost-Europese landen wordt verwacht dat zij wat culturele waarden betreft duidelijk dichter bij Nederland liggen en er worden derhalve ook geringere verschillen in gezinsvormingsgedrag verwacht. Migranten afkomstig uit het Caraïbisch gebied en Afrika, ten slotte, worden geacht vooral in mate van moderniteit van de Nederlandse cultuur te verschillen en minder wat betreft de mate van groepsgerichtheid.

3. Methode

3.1. Data

De data voor deze studie zijn verzameld door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS). Om de benodigde informatie te genereren is hoofdzakelijk gebruik gemaakt van gegevens uit de Gemeentelijke Basisadministratie (GBA). Het GBA omvat persoonsgegevens van alle (legaal) in Nederland woonachtige personen inclusief een aantal achtergrondkenmerken van de persoon. Aanvullend zijn gegevens geput uit andere databronnen van het CBS, zoals de huwelijkssluitingsstatistiek, de statistiek van de huwende mannen en vrouwen in Nederland en het geboorteregister. Op enkele punten bevatten deze bronnen meer gedetailleerde informatie dan het GBA.

3.2. Definities

De definities in deze studie sluiten aan bij die welke worden gehanteerd door het Centraal Bureau voor de Statistiek. Tot midden 1999 werden door het CBS twee definities van allochtonen naast elkaar gehanteerd, te weten een ruime en beperkte definitie. Volgens de beperkte definitie was iedereen allochtoon die zelf in het buitenland was geboren of wiens ouders beide in het buitenland waren geboren. De ruime definitie omvatte dezelfde personen maar eveneens degenen met één in het buitenland geboren ouder. In de zomer van 1999 heeft het CBS een nieuwe definitie van allochtonen in gebruik genomen. Een allochtoon wordt vanaf dat moment gedefinieerd als iemand met één of twee in het buitenland geboren ouders. Binnen deze brede definitie kan een eerste en een tweede generatie allochtonen worden onderscheiden. Onder de eerste generatie allochtonen worden degenen verstaan die zelf in het buitenland zijn geboren met één of twee in het buitenland geboren ouders. De tweede generatie allochtonen bestaat uit degenen die in Nederland zijn geboren en die één of twee ouders hebben die in het buitenland zijn geboren. Om zoveel mogelijk uniformiteit in de uitgevoerde analyses te bewerkstelligen, is in dit artikel alleen gebruik gemaakt van informatie van allochtonen die zelf buiten Nederland zijn geboren —de zogenaamde ‘eerste generatie’. Dit betekent dat geen informatie wordt gepresenteerd over allochtonen die zelf in Nederland zijn geboren uit één of twee in het buitenland geboren ouders (Keij, 2000). De reden voor deze keus is tweeledig. In de eerste plaats zijn in een aantal gegevensbestanden geen gegevens omtrent het geboorteland van de ouders beschikbaar. Dit geldt bijvoorbeeld voor de huwelijksstatistiek, waar alleen

het geboorteland van de persoon zelf bekend is. Ten tweede is de omvang van de tweede generatie voor de meeste in dit onderzoek opgenomen allochtone groepen nog zeer beperkt. Dit geldt niet voor allochtonen afkomstig uit de 'oude' herkomstlanden, zoals Turkije, Suriname of Marokko. Voor deze laatste groepen geldt echter dat de omvang van de tweede generatie die zich reeds in de gezinsvormende fase bevindt relatief gering is en er nog steeds sprake is van een relatief omvangrijke toestroom van personen behorend tot de eerste generatie als gevolg van gezinsvormende migratie.

De onderscheiden groepen allochtonen verschillen onderling sterk wat betreft leeftijdsopbouw en verblijfsduur in Nederland. Verwacht zou kunnen worden dat naarmate eerste generatie-allochtonen langer in Nederland verblijven, zij zich wat demografisch gedrag betreft, meer conform de autochtone bevolking zullen gedragen. Helaas laat het beschikbare materiaal het voor de meeste demografische gedragingen niet toe om een nader onderscheid te maken naar verblijfsduur in Nederland. Men kan slechts veronderstellen dat er zich onder allochtone groepen die een relatief lange migratiegeschiedenis naar Nederland kennen relatief meer eerste generatie-allochtonen bevinden met een lange verblijfsduur dan onder relatief 'nieuwe' groepen.

3.3. Analyseplan

Om de vraagstellingen van dit artikel te beantwoorden zijn diverse analyses uitgevoerd. Allereerst wordt het demografische gedrag van de 19 onderscheiden groepen allochtonen en van de autochtone bevolking beschreven met behulp van informatie afkomstig uit bevolkingsstatistieken. Op basis hiervan kan worden nagegaan in hoeverre allochtonen wat betreft diverse aspecten van hun gezinsvormingsgedrag verschillen van elkaar en van de autochtone bevolking van Nederland. Vervolgens wordt nagegaan in hoeverre de diverse aspecten van gezinsvorming onderling samenhangen en of er op dit punt clusters van allochtone groepen kunnen worden geïdentificeerd die min of meer vergelijkbaar gezinsvormingsgedrag vertonen. Dit gebeurt in twee stappen. In een eerste stap wordt voor de 19 allochtone deelpopulaties en de autochtone populatie op een zevental kenmerken van gezinsvormingsgedrag een principale componentenanalyse uitgevoerd. De zeven kenmerken die in deze analyse worden meegenomen, zijn het totale vruchtbaarheidscijfer (TFR), het percentage buitenechtelijke geboorten, de gemiddelde leeftijd bij de geboorte van het eerste kind, de echtscheidingskans van mannen, het percentage vrouwen dat gehuwd is met een

Nederlandse man, het gemiddelde leeftijdsverschil tussen huwelijkspartners en de gemiddelde leeftijd van de vrouw bij eerste huwelijkssluiting. Met behulp van een principale componentenanalyse kan worden vastgesteld of diverse aspecten van gezinsvormingsgedrag onderling samenhangen binnen een klein aantal onderliggende factoren. Voor ieder kenmerk wordt een score —de ‘factorlading’— op iedere factor berekend. Een hoge factorlading betekent dat het betreffende kenmerk sterk samenhangt met de betrokken factor, terwijl een lage factorlading betekent dat er slechts van een geringe samenhang sprake is. Het patroon van factorladings geeft inzicht in de mate waarin diverse aspecten van gezinsvormingsgedrag onderling samenhangen. Op basis van de resultaten van de principale componentenanalyse kan ook voor alle in het onderzoek betrokken groepen allochtonen een score op elk van de onderscheiden factoren worden berekend. In een tweede stap is —met behulp van clusteranalyse op de berekende factorscores— nagegaan in hoeverre er clusters van allochtone groepen in de Nederlandse samenleving zijn te onderkennen die vergelijkbaar gezinsvormingsgedrag vertonen.

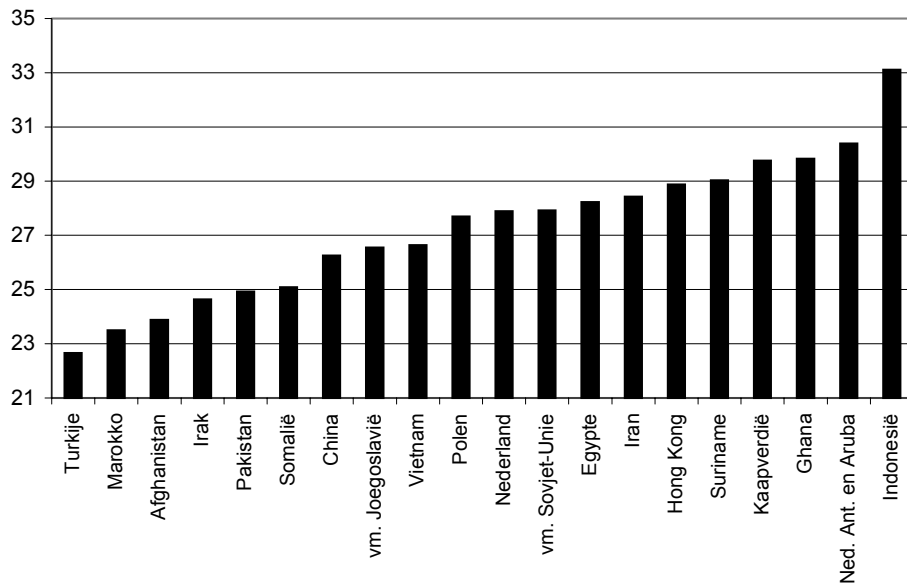
4. Resultaten

4.1. Relatievorming en -ontbinding

Om inzicht te krijgen in het proces van relatievorming en –ontbinding onder diverse allochtone groepen in Nederland wordt achtereenvolgens aandacht besteed aan de leeftijd bij eerste huwelijkssluiting, het leeftijdsverschil tussen huwelijkspartners, de mate waarin men buiten de eigen allochtone groep huwt en de kans op echtscheiding. Helaas is het niet mogelijk om een ander belangrijk onderdeel van het proces van relatievorming, te weten ongehuwd samenwonen, te behandelen. De beschikbare informatie staat het niet toe om over de mate waarin deze relatievorm onder allochtonen voorkomt uitspraken te doen.

Allereerst wordt aandacht besteed aan de leeftijd waarop vrouwen voor het eerst in het huwelijk treden. Uit *figuur 2* blijkt dat de diverse allochtone groepen zeer verschillende patronen van huwelijkssluiting laten zien. Enerzijds trouwen vrouwen uit de overwegend islamitische landen veelal op jonge leeftijd (23 à 25 jaar in vergelijking met ongeveer 28 jaar onder Nederlandse vrouwen). Bovendien geldt dat het huwelijk onder vrouwen uit

Figuur 2. Gemiddelde leeftijd van vrouwen bij eerste huwelijk naar geboorteland, voor huwelijken gesloten in de periode 1995-1999

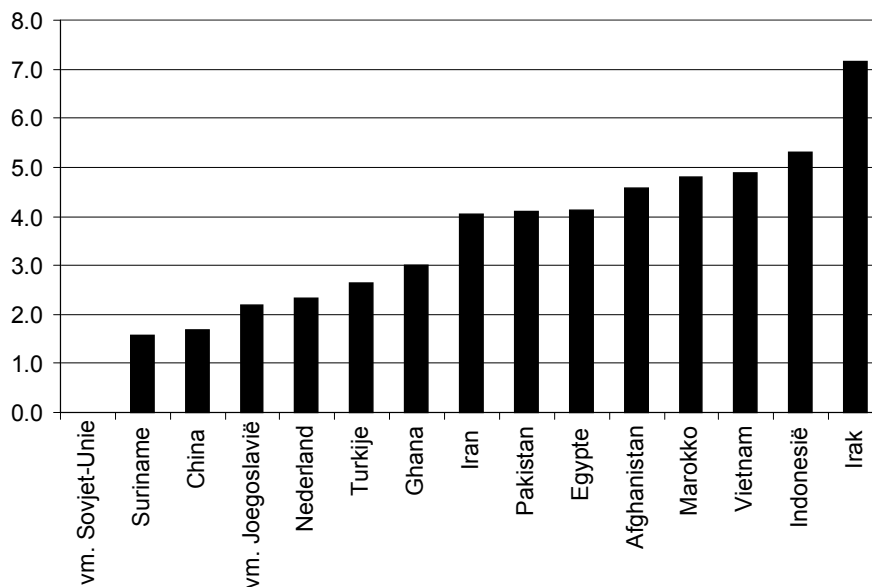

Bron: CBS-gegevens.

deze herkomstlanden universeel is; vrijwel niemand blijft ongehuwd (De Valk *et al.*, 2000, p. 105). Anderzijds hebben vrouwen afkomstig uit het Caraïbisch gebied en Ghana doorgaans een hoge huwelijksleeftijd (29 jaar of ouder). Daarnaast blijft een groot deel van hen ongehuwd (De Valk *et al.*, 2000, p. 105). Dit heeft waarschijnlijk vooral te maken met de grotere populariteit van het ongehuwd samenwonen onder personen afkomstig uit deze landen. Daardoor huwt slechts een relatief klein deel van de populatie en degenen die huwen doen dit op relatief late leeftijd. De hoge leeftijd bij huwelijksluiting onder Indonesiërs hangt waarschijnlijk samen met de leeftijdsopbouw van deze populatie; het aandeel jongeren onder hen is zeer beperkt, terwijl het aandeel dertigers en veertigers zeer groot is. Het Nederlandse huwelijkspatroon bevindt zich tussen deze twee uitersten. Overigens geldt voor de meeste allochtone groepen dat er sprake is van een stijging van de leeftijd bij eerste huwelijksluiting.

Het verschil in de gemiddelde leeftijd tussen man en vrouw bij het aangaan van een eerste huwelijk is een tweede indicator voor het proces van

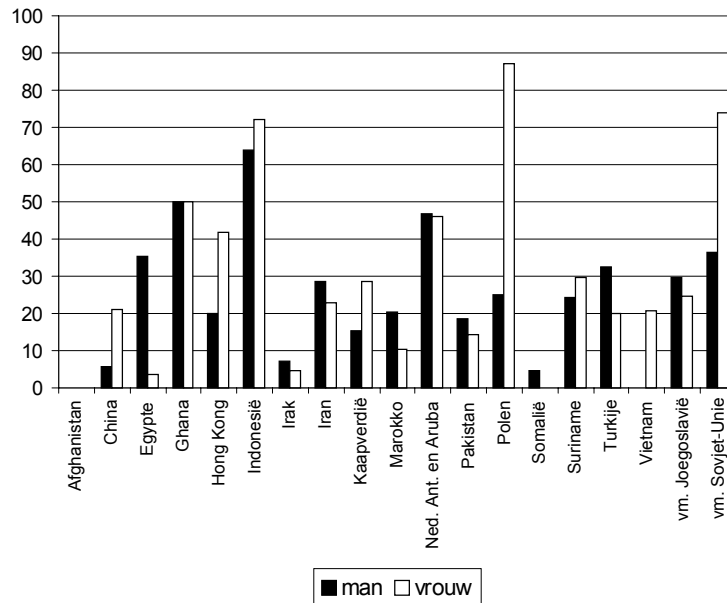
Figuur 3. Verschil in gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk gesloten tussen 1995 en 1999 naar geboorteland van de man, uitgedrukt in aantal jaren dat de man ouder is dan de vrouw

Bron: CBS gegevens.

relatievorming. *Figuur 3* geeft deze informatie voor de periode 1995-1999. In Nederland geboren mannen zijn bij eerste huwelijk gemiddeld 2,3 jaar ouder dan hun partner. Vooral onder de herkomstlanden waar het islamitisch geloof dominant is, komt een groter leeftijdsverschil tussen de huwelijkspartners voor; de man is daar gemiddeld drie jaar of meer ouder dan de vrouw. Ook onder allochtonen geboren in Vietnam en Ghana komt een veel groter leeftijdsverschil voor dan het geval is voor in Nederland geboren mannen. Anderzijds is het leeftijdsverschil tussen mannen uit de Oost-Europese geboortelands en hun partners verwaarloosbaar. Opvallend is verder het grote leeftijdsverschil bij huwelijken waarbij Indonesiërs betrokken zijn. Dit hangt hoogstwaarschijnlijk samen met het feit dat de leeftijd bij huwelijksluiting voor personen uit deze groep hoog is. In het algemeen geldt namelijk dat een hogere gemiddelde leeftijd bij huwelijksluiting samengaat met grotere leeftijdsverschillen tussen huwelijkspartners (Smeenk, 1998).

Figuur 4. Huwelijksluitingen tussen een in het buitenland geboren persoon met een in Nederland geboren partner in 1998, naar geboorteland (in % van de huwende personen uit dat geboorteland)

Bron: CBS gegevens.

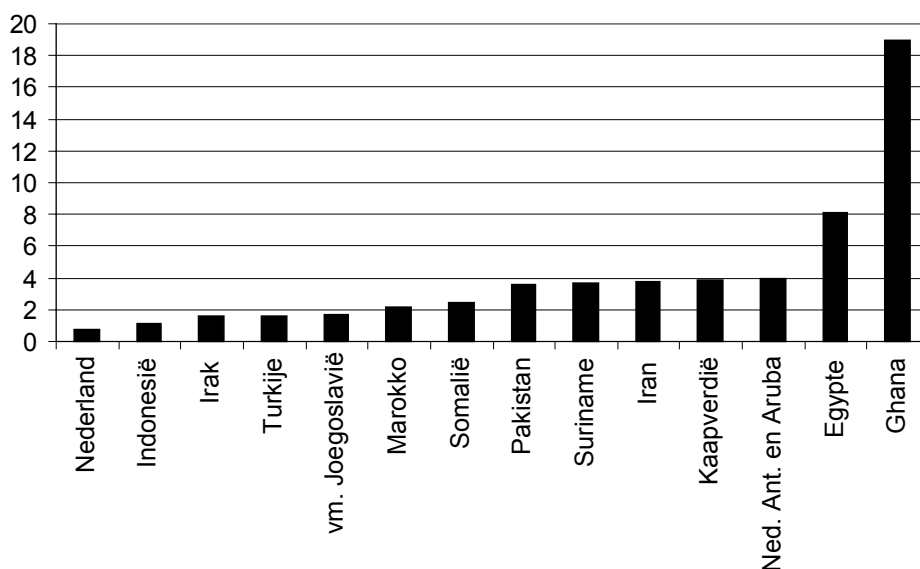
N.B. Alleen groepen voor wie het absoluut aantal huwelijksluitingen met een Nederlandse partner hoger is dan 50 zijn in de figuur opgenomen.

Een ander belangrijk aspect van het relatievormingsproces is de mate waarin men huwt buiten de eigen allochtone groep. Zoals blijkt uit *figuur 4* vindt huwelijksluiting met een in Nederland geboren partner slechts op zeer beperkte schaal plaats. Vooral door mensen die in een islamitisch land werden geboren wordt weinig gemengd gehuwd. Zo trouwde in 1998 bijvoorbeeld ongeveer 20 procent van de Marokkaanse mannen en 10 procent van de Marokkaanse vrouwen met een Nederlandse partner. Vanwege de islamitische traditie, die van vrouwen verwacht dat zij met een moslim huwen, is het aandeel huwelijken met een Nederlandse partner onder mannen groter dan onder vrouwen. In tegenstelling tot deze hoge mate van etnische homogamie onder de meeste allochtone groepen, huwen allochtonen geboren in Indonesië, Polen, de voormalige Sovjet-Unie, de Nederlandse Antillen en Egypte juist wel vaak met een in Nederland geboren partner. Zo trouwt meer dan 70 procent van de vrouwen afkomstig uit Polen en de voormalige Sovjet-Unie met een Nederlandse partner. Voor

veel van deze vrouwen vormt het huwelijk dan ook de voornaamste reden voor migratie naar Nederland. Van een duidelijke trend in het percentage gemengde huwelijken gedurende de jaren negentig is overigens geen sprake.

Om inzicht te krijgen in de mate waarin echtscheiding binnen de diverse allochtone groepen voorkomt, is het bruto echtscheidingscijfer per groep berekend door het absolute aantal echtscheidingen in een bepaald jaar te delen door het aantal gehuwde mannen aan het begin van hetzelfde jaar. *Figuur 5* geeft de echtscheidingskans voor gehuwde mannen in 1998 naar geboorteland. Opvallend is het feit dat in Nederland of Indonesië geboren mannen de laagste echtscheidingskans hebben. Het echtscheidingscijfer voor mannen geboren in Nederland is zelfs lager dan dat van in islamitische landen geboren mannen zoals Turken en Marokkanen. Mannen geboren in Ghana of Egypte daarentegen hebben een bijzonder hoge kans op echtscheiding. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat het hier voor een deel om schijnhuwelijken handelt. De piek in huwelijksontbindingen bij

Figuur 5. Echtscheidingskans van gehuwde mannen naar geboorteland van de man, 1998 (in %)

Bron: Eigen bewerking CBS gegevens.

N.B. Alleen groepen voor wie het absolute aantal echtscheidingen hoger is dan 50 zijn in de figuur opgenomen.

deze groepen ligt kort na drie jaar huwelijk. Als ze langer dan drie jaar gehuwd zijn geweest, hebben allochtonen recht op een permanente verblijfsvergunning. Opvallend is verder de relatief hoge echtscheidingskans voor Iraniërs en Pakistani in Nederland. Net als voor Egyptenaren geldt dat dit op basis van hun islamitische achtergrond onverwacht is. In Amerikaans onderzoek wordt echter eveneens een hoog echtscheidingscijfer gevonden onder de daar verblijvende Iraniërs (Hojat *et al.*, 2000). Mogelijk heeft het feit dat Iraniërs in zowel de Verenigde Staten als Nederland hoog opgeleid zijn hier enige invloed op. Ten slotte vertonen ook allochtonen afkomstig uit het Caraïbisch gebied een hoog echtscheidingscijfer, maar dit is meer voor de hand liggend vanuit de traditie van relatievorming in die landen, waarbij het huwelijk een andere betekenis heeft en eenoudergezinnen veel voorkomen. In de jaren negentig kan niet van een duidelijke trend in de echtscheidingskansen van de diverse allochtone groepen worden gesproken.

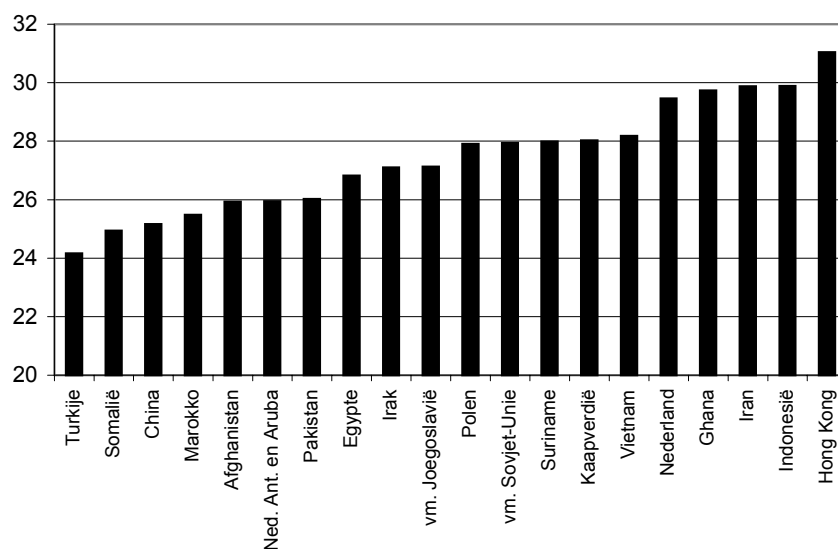
4.2. Ouderschap

Om inzicht te krijgen in het proces van gezinsvorming wordt aandacht besteed aan drie aspecten van ouderschap, te weten de leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen, de mate waarin geboorten binnen een huwelijk dan wel daarbuiten plaatsvinden en het te verwachten kindertal.

In *figuur 6* wordt voor 1999 een overzicht gegeven van de gemiddelde leeftijd die vrouwen hebben bij de geboorte van hun eerste kind. Hoewel Nederlandse vrouwen wereldwijd tot de oudste moeders behoren, zijn de in Nederland verblijvende vrouwen geboren in Hong Kong, Indonesië, Iran en Ghana bij de geboorte van het eerste kind zelfs iets ouder dan autochtoon Nederlandse vrouwen. Vrouwen uit deze groepen zijn bij de geboorte van hun eerste kind rond de 30 jaar. De jongste moeders worden gevonden onder de Turkse en Somalische vrouwen (namelijk 24,2 en 24,9 jaar). Voor de grote meerderheid van de besproken allochtone groepen wordt voor de jaren negentig overigens, net als onder autochtonen, een aanmerkelijke stijging van de leeftijd bij geboorte van het eerste kind gevonden.

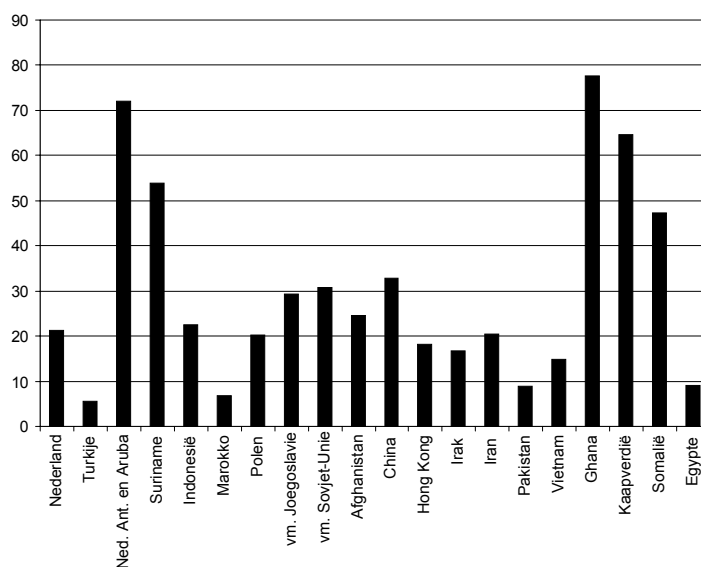
De proportie buitenechtelijke geboorten geeft het aandeel weer dat deze geboorten hebben in het totaal aantal geboorten in een jaar. *Figuur 7* geeft deze proportie voor de onderscheiden allochtone groepen anno 1999. Hoewel buitenechtelijke geboorten over het geheel genomen een klein deel van het totaal aantal geboorten uitmaken, wordt voor een aantal allochtone

Figuur 6. Gemiddelde leeftijd bij de geboorte van het eerste kind naar geboorteland van de moeder, 1999

Bron: CBS gegevens.

Figuur 7. Proportie buitenechtelijke geboorten in totaal aantal geboorten naar geboorteland van de moeder, 1999 (in %)

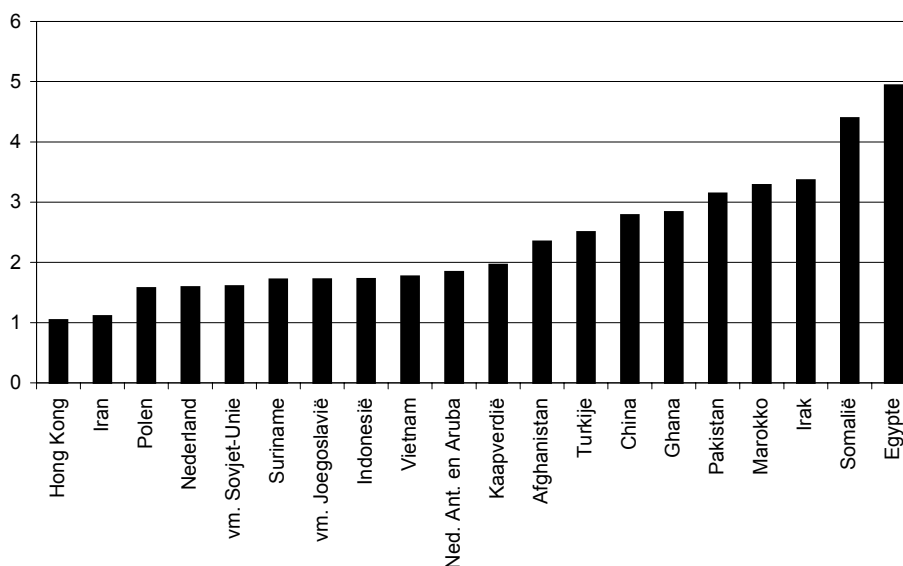

Bron: CBS gegevens.

groepen juist een hoge proportie gevonden. Het gaat dan bijvoorbeeld om vrouwen uit de Nederlandse Antillen, Suriname, Ghana en Kaapverdië. Het niveau van buitenechtelijke vruchtbaarheid is in 1999 het laagst onder Turken, Marokkanen, Pakistani en Egyptenaren. Voor vrijwel alle groepen allochtonen wordt gedurende de jaren negentig een stijging van het percentage buitenechtelijke geboorten gevonden. Dit geldt overigens ook voor de autochtone bevolking.

Om zicht te krijgen op het aantal kinderen dat per vrouw binnen de diverse allochtone groepen geboren (zal) worden, zijn de periode totale vruchtbaarheidscijfers (Total Fertility Rate) berekend. In *figuur 8* wordt de TFR voor de vrouwen behorend tot de eerste generatie van de onderscheiden allochtone groepen weergegeven. Uit de gegevens voor 1999 blijkt dat Egyptische en Somalische vrouwen respectievelijk 4,9 en 4,4 kinderen per vrouw krijgen. Ook vrouwen geboren in Irak, Marokko, Ghana, Pakistan, China en Turkije hebben een relatief hoge TFR van 2,5 of meer. Gedurende de tweede helft van de jaren negentig veranderde er overigens weinig in de TFR van de hier besproken groepen allochtonen.

Figuur 8. TFR naar geboorteland van de moeder, 1999

Bron: CBS gegevens.

Voor de eerste helft van de jaren negentig beschikken wij alleen over gegevens voor vrouwen uit de numeriek omvangrijkste allochtone groepen. Gedurende deze periode was er wel sprake van een duidelijke daling van de TFR onder vrouwen afkomstig uit Marokko en Turkije.

4.3. Samenhang tussen indicatoren rond relatievorming en ouderschap

In het bovenstaande is het gedrag van allochtonen en autochtonen vergeleken op een zevental demografische indicatoren. In de inleiding werd de verwachting uitgesproken dat allochtonen afkomstig uit onderscheiden culturen op min of meer systematische wijze zouden verschillen in hun gezinsvormingsgedrag. Om na te gaan in hoeverre dit het geval is, is een principale componentenanalyse uitgevoerd op de zeven onderscheiden indicatoren. De resultaten van deze analyse staan vermeld in *tabel 1*. Hieruit blijkt dat er drie factoren in de gegevens zijn te onderscheiden². De factorladingen van de zeven onderscheiden kenmerken op elk van de drie factoren staan in de kolommen weergegeven. Een hoge factorlading betekent dat het betreffende kenmerk sterk samenhangt met de betrokken factor, terwijl een lage factorlading betekent dat er slechts van een geringe samenhang sprake is.

Uit tabel 1 blijkt dat de eerste factor duidelijk het belangrijkste is. Van de variantie in het gezinsvormingsgedrag op groepsniveau hangt 44 procent

Tabel 1. Resultaten van een principale componentenanalyse op een zevental demografische kenmerken van de in het onderzoek betrokken groepen

Kenmerk	Factor 1	Factor 2	Factor 3
TFR (op periodecijfers verwacht kindertal)	-0,72	0,52	0,00
Percentage buitenechtelijke geboorten	0,49	0,67	-0,38
Leeftijd vrouw bij geboorte eerste kind	0,77	-0,04	0,57
Echtscheidingskans voor mannen	0,19	0,89	0,12
Percentage vrouwen dat met Nederlander is gehuwd	0,82	-0,28	-0,05
Gemiddeld leeftijdsverschil	-0,56	0,13	0,75
Gemiddelde leeftijd vrouw bij eerste huwelijk	0,84	0,25	0,23
Percentage verklaarde variantie	44	24	16

² Een factor wordt van betekenis geacht indien de zogenaamde 'eigenwaarde' van de betrokken factor groter dan is één.

met deze factor samen. Groepen die hoog scoren op deze factor worden gekenmerkt door een laag kindertal, een hoog percentage buitenechtelijke geboorten, een hoge leeftijd van de vrouw bij de geboorte van het eerste kind, een hoog percentage huwelijken met in Nederland geboren, een klein gemiddeld leeftijdsverschil en een hoge gemiddelde leeftijd bij eerste huwelijk. Groepen die laag scoren op deze factor worden gekenmerkt door het tegenovergestelde patroon van gedragingen. Deze factor vertoont sterke gelijkenis met het eerder op theoretische gronden veronderstelde onderscheid tussen groepsgerichte en individualistisch georiënteerde culturen. Een verschil met de veronderstelde indeling is echter dat ook het kindertal voor deze dimensie van belang is. Dit impliceert dat er empirisch geen basis lijkt te zijn voor de eerder geïntroduceerde tweede dimensie, te weten traditioneel versus rationeel-seculier. Eerder lijkt er sprake te zijn van één centrale dimensie die het onderscheid weerspiegelt tussen een traditionele cultuur waarin het primaat ligt bij de familie en een meer moderne cultuur waar het primaat ligt bij het individu en het kerngezin.

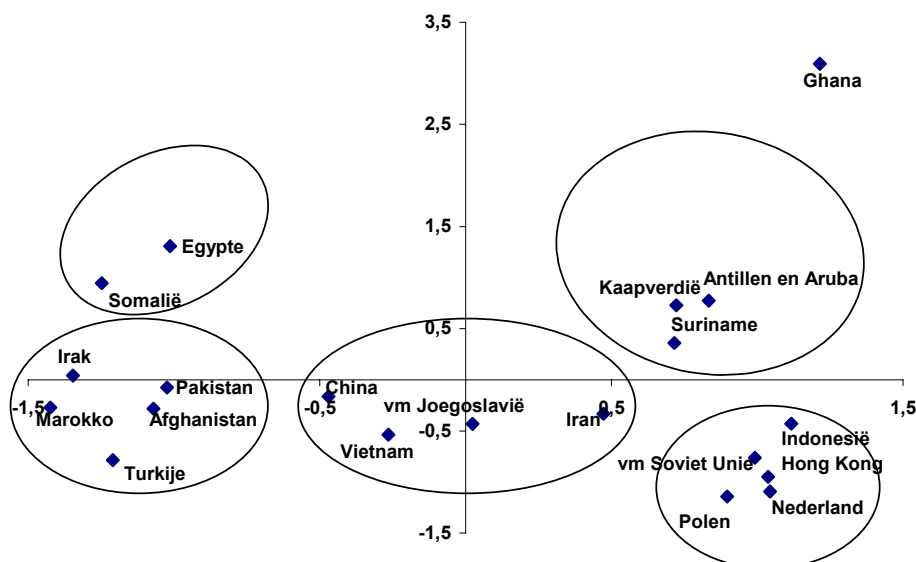
De tweede factor uit tabel 1 wordt gekenmerkt door een hoge echtscheidingskans en een hoog percentage buitenechtelijke geboorten. Daarnaast is ook, zij het in mindere mate, een hoog kindertal kenmerkend voor deze factor. Deze constellatie suggereert dat groepen die hoog scoren op deze factor worden gekenmerkt door een sterke mate van ontkoppeling van huwelijk en vruchtbaarheid. Enerzijds hecht men namelijk relatief weinig waarde aan het huwelijk, wat blijkt uit de grote echtscheidingskans en het hoge percentage buitenechtelijke geboorten. Anderzijds wordt er niet afgezien van het krijgen van kinderen wat blijkt uit de relatief hoge score voor de TFR. Groepen die laag scoren op deze factor worden juist gekenmerkt door een sterke koppeling van huwelijk en vruchtbaarheid.

De derde factor uit tabel 1, ten slotte, wordt gekenmerkt door de combinatie van een relatief groot leeftijdsverschil tussen de huwelijkspartners en een relatief hoge leeftijd bij de geboorte van een eerste kind. Dit suggereert dat groepen die hoog scoren op deze factor vooral worden gekenmerkt door een laat patroon van gezinsvorming. Overigens is deze factor relatief van weinig betekenis voor de interpretatie van verschillen tussen de diverse allochtone groepen die in dit onderzoek worden onderscheiden. De twee eerst genoemde factoren zijn in dat opzicht belangrijker.

4.4. Overeenkomsten en verschillen tussen allochtone groepen

Uit de principale componentenanalyse blijkt dat de differentiatie in het gezinsvormingsgedrag van de diverse allochtone groepen in Nederland zich vooral op twee punten voordoet, te weten (i) rond de vraag of het gedragsprimaat bij de familie of het individu ligt en (ii) rond de vraag of men huwelijk en vruchtbaarheid wel of niet in hoge mate ontkoppelt. Om na te gaan wat de positie van de diverse allochtone groepen op deze punten is, is voor elk van hen voor de twee eerste factoren een zogenaamde factorscore berekend. Deze factorscore geeft de positie van de desbetreffende groep op de twee factoren aan. In *figuur 9* is deze positie grafisch weergegeven. Om na te gaan welke allochtone groepen onderling sterk overeenstemmen in hun gezinsvormingsgedrag is vervolgens een clusteranalyse uitgevoerd³. Door middel van cirkels is aangegeven welke clusters van allochtonen op deze wijze kunnen worden onderscheiden.

Figuur 9. Plaatsing van de in dit onderzoek betrokken allochtone groepen op de twee eerste factoren uit tabel 1

³ Er is een hiërarchische clusteranalyse uitgevoerd, waarbij gebruik is gemaakt van de zogenaamde 'average linkage' methode. Dit is de meest gebruikte variant van clusteranalyse. Gebruikmaking van andere methoden levert dezelfde resultaten op.

In totaal kunnen vijf clusters worden onderscheiden. Rechtsonder in de figuur bevinden zich autochtone Nederlanders en personen afkomstig uit Polen, de voormalige Sovjet-Unie, Indonesië en Hong Kong. Deze groepen worden gekenmerkt door een demografisch patroon dat enerzijds modern en op zelfontplooiing gericht is, maar waarbij anderzijds weinig sprake is van ontkoppeling van huwelijk en vruchtbaarheid. Het feit dat Indonesiërs wat hun demografisch gedrag betreft veel op autochtone Nederlanders lijken is niet verrassend gegeven het feit dat velen van hen weliswaar in Indonesië (inclusief voormalig Nederlands-Indië) zijn geboren, maar hun wortels in Nederland hebben. Dat Polen en personen afkomstig uit de voormalige Sovjet-Unie in hetzelfde cluster als Nederland vallen, is waarschijnlijk mede een gevolg van het feit dat het hier voor een aanzienlijk deel om vrouwen handelt die naar Nederland zijn gekomen in het kader van huwelijksluiting met een autochtoon Nederlandse man. Culturele integratie wordt hierdoor vergemakkelijkt. De positie van Hong Kong Chinezen in hetzelfde cluster als autochtone Nederlanders, ten slotte, is waarschijnlijk het meest verrassend. De huidige eerste generatie van deze groep is niet alleen relatief gering in aantal, maar is deels op relatief jonge leeftijd of in het kader van gezinsvorming naar ons land gekomen. Blijkbaar hebben zij zich wat hun demografisch gedrag betreft in sterke mate aangepast aan het patroon van autochtone Nederlanders. Verder kan een rol spelen dat Hong Kong een voormalige kolonie van het Verenigd Koninkrijk is en dat men daardoor al langere tijd is blootgesteld aan westerse invloeden.

Een tweede cluster wordt gevormd door allochtonen afkomstig uit landen met een islamitische traditie, te weten Marokko, Turkije, Pakistan, Afghanistan en Irak. Deze groepen worden gekenmerkt door traditioneel, groepsgericht demografisch gedrag. Het kindertal is hoog, er zijn weinig buitenechtelijke geboorten, de leeftijd van de vrouw bij huwelijksluiting en bij de geboorte van het eerste kind is laag, er wordt weinig met autochtone Nederlanders gehuwd en er is sprake van een groot leeftijdsverschil tussen de huwelijkspartners.

Somaliërs en Egyptenaren, eveneens afkomstig uit overwegend islamitische landen, delen met de hierboven besproken groepen de oriëntatie op groepsgerichte waarden en normen, maar vormen toch een afzonderlijk cluster. Dit komt doordat er bij hen in sterkere mate dan bij andere allochtonen afkomstig uit islamitische landen sprake lijkt te zijn van ontkoppeling van huwelijk en vruchtbaarheid. Beide groepen worden gekenmerkt door een zeer hoog percentage buitenechtelijke geboorten. Bovendien vinden er onder Egyptenaren in Nederland relatief veel echtscheidingen plaats.

Een vierde cluster wordt gevormd door een aantal allochtone groepen die zich op het continuüm van groepsgericht versus individueel gericht tussen de allochtonen van islamitische herkomst en de autochtonen in bevinden. Het cluster bestaat uit personen afkomstig uit China en Vietnam, voormalig Joegoslavië en Iran. Het demografische gedrag van gemigreerde Iraniërs in Nederland onderscheidt zich blijkbaar duidelijk van dat van personen afkomstig uit andere islamitische landen. Mogelijk is dit gerelateerd aan de selecte groep die in Nederland verblijft. Eerder onderzoek laat bijvoorbeeld zien dat Iraniërs over het geheel genomen hoog opgeleid zijn en minder belang hechten aan islamitische tradities (Hojat *et al.*, 2000 en Van den Tillaart *et al.*, 2000). Een groot deel van hen zou geen praktiserend gelovige zijn. Dit in tegenstelling tot personen uit de andere islamitisch gedomineerde landen.

Een vijfde cluster, ten slotte, wordt gevormd door personen afkomstig uit Suriname, de Antillen en Aruba en Kaapverdië. Zij zijn relatief modern in hun demografische gedrag. In dit opzicht lijken zij op de autochtone Nederlanders. Ze onderscheiden zich echter duidelijk van de autochtone bevolking van Nederland door een veel sterkere ontkoppeling van huwelijk en vruchtbaarheid. Er is sprake van veel hogere percentages buitenechtelijke geboorten en een grotere kans op echtscheiding. Dit patroon vindt men ook onder Ghanezen, maar dan wel in zo'n extreme mate dat zij een geheel aparte positie innemen. Dit wordt voornamelijk veroorzaakt door het hoge aantal echtscheidingen dat in Nederland onder leden uit deze groep wordt gevonden.

5. Conclusies en discussie

In dit artikel stonden twee vraagstellingen centraal. In de eerste plaats ging het om het belichten van de verschillen in gezinsvormingsgedrag binnen de groeiende groep allochtonen in Nederland en tussen allochtonen enerzijds en de autochtone bevolking anderzijds. Uit de gepresenteerde gegevens wordt duidelijk dat er een zeer grote variatie bestaat in het demografisch gedrag van de diverse allochtone populaties die ons land rijk is. Weliswaar bestaat er een omvangrijke groep—vooral bestaande uit personen afkomstig uit landen met een overwegend islamitisch en confucianistisch cultureel erfgoed—die wordt gekenmerkt door een traditionele relatie- en gezinsvorming, waarbij vroege en universele huwelijkssluiting en een hoog kindertal centraal staan, maar daarnaast zijn er ook duidelijk andere patronen te onderkennen. Personen afkomstig uit het Caraïbisch gebied en

diverse Afrikaanse landen worden gekenmerkt door veel meer buitenechtelijke vruchtbaarheid en meer echtscheiding. Personen afkomstig uit Oost-Europa, uit Indonesië (inclusief voormalig Nederlands-Indië) en Hong Kong lijken erg sterk op autochtone Nederlanders. Deze veelkleurigheid in gedrag dient steeds in het oog te worden gehouden. Het is niet zinvol om de diverse allochtone populaties als een monolithisch geheel te beschouwen en te vergelijken met de autochtone bevolking van ons land.

De tweede onderzoeksvraag richtte zich op de mate waarin de verschillen in gezinsvormingsgedrag, die herkenbaar zijn tussen allochtone groepen binnen de Nederlandse samenleving, zijn terug te voeren op de culturele waarden en praktijken zoals die gangbaar zijn in de culturele regio's waaruit de betrokken allochtonen afkomstig zijn. Op basis van theorievorming en onderzoek binnen de politieke wetenschap, de cross-culturele psychologie en de demografie werd verwacht dat vooral allochtonen afkomstig uit culturen waar het primaat ligt bij de familie en de collectiviteit zich in hun gedrag sterk zouden onderscheiden van allochtonen afkomstig uit culturen waar het primaat bij het individu ligt. Uit het onderzoek blijkt dat dit verschil in culturele herkomst heel duidelijk wordt weerspiegeld in het gezinsvormingsgedrag van de diverse allochtone groepen in de Nederlandse samenleving. Op dit punt onderscheiden vooral allochtonen afkomstig uit islamitische landen zich sterk van de autochtone bevolking van ons land en van allochtonen afkomstig uit Oost-Europa. Allochtonen afkomstig uit landen met een confucianistische traditie nemen op dit punt een tussenpositie in. Hun gezinsvormingsgedrag is traditioneler dan dat van de autochtone bevolking, maar tegelijkertijd moderner dan dat van allochtonen afkomstig uit islamitische landen. Allochtonen afkomstig uit het Caraïbisch gebied, ten slotte, nemen een uitzonderingspositie in. Zij verschillen voornamelijk van de autochtone populatie door een sterke mate van ontkoppeling van relatievorming en ouderschap.

Bovenstaande bevindingen suggereren dat de gebruikte benadering, waarbij allochtone populaties worden geclusterd op basis van de familiale waarden en normen die dominant zijn in hun land van herkomst, tot zinvolle resultaten kan leiden. Kennis van de dominante cultuur in de landen van herkomst kan ons begrip van de verschillen in demografisch gedrag binnen de Nederlandse samenleving vergroten. Tegelijkertijd dient men echter te beseffen dat het gezinsvormingsgedrag van allochtonen in ontvangende landen ook door een veelheid van andere factoren wordt beïnvloed. Ook die factoren dienen te worden meegewogen om tot een vollediger verklaring van verschillen in demografisch gedrag te komen. Zo valt op basis van deze

benadering niet te verklaren waarom Iraniërs een geheel ander demografisch profiel blijken te hebben dan personen afkomstig uit andere overwegend islamitische landen. Een oorzaak voor dit verschil kan liggen in het feit dat Iraniërs die zich hier vestigen een heel andere achtergrond hebben —wellicht zijn zij bijvoorbeeld hoger opgeleid— dan personen afkomstig uit andere islamitische landen. Ook maakt het nogal wat uit of de migranten voornamelijk een urbane of een rurale achtergrond hebben. De laatste groep wordt meestal gekenmerkt door een traditioneler gezinspatroon dan de eerste. Een ander voorbeeld is de verschillende positionering van Hong Kong Chinezen enerzijds en Chinezen uit de Volksrepubliek en Vietnamezen anderzijds. Dit is onverwacht, omdat zij allen een confucianistische cultuur met een sterke familiegerichtheid delen. Wellicht speelt hier een rol dat Hong Kong Chinezen afkomstig zijn uit een voormalige westerse kolonie en al veel langer in Nederland verblijven dan de andere groepen en zich daardoor al meer aangepast hebben aan de waarden en normen omtrent relaties en gezin die vigerend zijn in ons land. Een ander aspect dat in deze studie niet aan de orde is gekomen —omdat het beschikbare statistische materiaal het niet toelaat— is het feit dat er sprake kan zijn van diverse allochtone groepen met heel verschillende demografische gedragspatronen afkomstig uit één herkomstland. Wil men tot gefundeerde uitspraken komen over de oorzaken van het demografisch gedrag van allochtonen die afkomstig zijn uit specifieke landen, dan dient men daarbij altijd specifieke kenmerken van de desbetreffende migrerende populatie in het oog te houden. Al deze voorbeelden maken duidelijk dat het demografische gedrag van allochtonen niet uitsluitend wordt verklaard door de cultuur in hun land van herkomst. Wel lijkt duidelijk dat deze cultuur een rol speelt en dat allochtonen die afkomstig zijn uit landen die behoren tot dezelfde culturele regio in grote lijnen hetzelfde gezinsvormingsgedrag ten toon spreiden.

Een onderwerp dat in dit artikel buiten beschouwing is gebleven is het onderscheid tussen de eerste generatie allochtonen —zij die in het land van herkomst geboren zijn— en tweede generatie allochtonen —zij wier ouders in het land van herkomst geboren zijn. In deze studie is de tweede generatie buiten beeld gebleven. Deels is dit een gevolg van het feit dat de gegevens die het Centraal Bureau voor de Statistiek verzamelt het maken van een onderscheid tussen de tweede generatie en autochtone Nederlanders niet altijd toelaat. Daarnaast wordt dit veroorzaakt doordat de omvang van de tweede generatie voor veel allochtone groepen nog zeer gering is. Dit geldt vooral voor allochtonen die zich nog slechts kort in Nederland bevinden. Voor de meeste ‘oude’ groepen geldt dat de omvang van deze tweede generatie al aanzienlijk is, maar dat nog relatief weinigen de leeftijd hebben

bereikt waarop gezinsvorming plaatsvindt. Als gevolg daarvan kan ook voor deze ‘oude’ groepen nog relatief weinig over de verschillen tussen de eerste en de tweede generatie worden gezegd. De gegevens die wel beschikbaar zijn, wijzen erop dat de tweede generatie wat een aantal demografische gedragingen betreft meer lijkt op de autochtone Nederlanders dan de eerste generatie (Alders, 2001). Zo is er bij de tweede generatie sprake van een lager aantal geboorten, minder tienergeboorten en meer buitenechtelijke geboorten dan bij de eerste generatie. In de nabije toekomst zal een toenemend deel van de allochtonen die aan het proces van relatie- en gezinsvorming beginnen tot deze tweede generatie behoren. Dit impliceert dat verwacht mag worden dat de allochtone groepen als geheel in de toekomst wat gezinsvormingsgedrag betreft steeds meer op de autochtone bevolking zullen gaan lijken. Tegelijkertijd dient echter te worden beseft dat de tweede generatie op de meeste van de bovengenoemde punten toch nog steeds aanmerkelijk verschilt van de autochtone Nederlanders. Daarnaast komen nog steeds relatief veel eerste generatie allochtonen uit deze ‘oude’ herkomstlanden naar Nederland via gezinsvormende migratie. Zoals uit dit artikel blijkt, is het gezinsvormingsgedrag van deze laatste groep aanmerkelijk traditioneler dan dat van de autochtone bevolking. Dit geeft aan dat het een langdurig proces is voordat personen van allochtone origine hetzelfde gedrag zullen vertonen als autochtone Nederlanders —zo dat in de toekomst al ooit het geval mocht zijn.

Literatuur

- Alders, M. (2001), Allochtone moeders. In J. Garssen, J. de Beer, P. Cuyvers en A. de Jong (red.), *Samenleven. Nieuwe feiten over relaties en gezinnen*. Voorburg: CBS, pp. 107-121.
- Coleman, D.A. (1994), Trends in fertility and intermarriage among immigrant populations in western Europe as measures of integration. *Journal of Biosocial Science*, 26, pp. 107-136.
- Dagevos, J.M. (2001), *Rapportage minderheden 2001. Deel II: Meer werk*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gowricharn, R.S. (1995), Integratie in een verbeelde werkelijkheid. In: G. Engbersen en R. Gabriëls (red.), *Sferen van integratie*. Amsterdam: Boom, pp. 204-222
- Hajnal, J. (1965), European marriage patterns in perspective. In: D.V. Glass en D.E.C. Eversley (red.), *Population in history. Essays in historical demography*. London: Edward Arnold, pp. 101-143.
- Hofstede, G. (1991), *Allemaal andersdenkenden: Omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam: Contact.

- Hojat, M., R. Shapurian, D. Foroughi, H. Nayerahmadi, M. Farzaneh, M. Shafieyan en M. Parsi, (2000), Gender differences in traditional attitudes towards marriage and the family. An empirical study of Iranian immigrants in the United States. *Journal of Family Issues*, 21, pp. 419-434.
- Huntington, S.P. (1996), *The clash of civilizations and the remaking of world order*. London: Simon and Schuster.
- Inglehart, R. en W.E. Baker (2000), Modernization, cultural change and the persistence of traditional values. *American Sociological Review*, 65, pp. 19-51.
- Keij, I. (2000), Aantallen allochtonen volgens verschillende definities. *Maandstatistiek van de Bevolking*, 2000/5, pp. 14-17.
- Le Play, F. (1875), *L'organisation de la famille*. Tours: Mame.
- Lesthaeghe, R. (red.) (1996), Diversiteit in sociale verandering. Turkse en Marokkaanse vrouwen in België. *Bevolking en Gezin*, Boekaflevering jaargang 25(1).
- Lesthaeghe, R. en J. Surkyn (1988), Cultural dynamics and economic theories of fertility change. *Population and Development Review*, 14, pp. 1-45.
- Liefbroer, A.C. en P.A. Dykstra (2000), *Levenslopen in verandering: een studie naar ontwikkelingen in de levenslopen van Nederlanders geboren tussen 1900 en 1970*. Den Haag: SDU. (WRR voorstudies en achtergronden; V 107).
- Lucassen, L.A.C.J. (1997), Niets nieuws onder de zon? De vestiging van vreemdelingen in Nederland sedert de zestiende eeuw. *Justitiële verkenningen*, 23, pp. 10-20.
- Pels, T. (red.) (2000), *Opvoeding en integratie. Een vergelijkende studie van recente onderzoeken naar gezinsopvoeding van de pedagogische afstemming tussen gezin en school*. Assen: Van Gorcum.
- Oishi, S., U. Schimmack, E. Diener en E.M. Suh (1998), The measurement of values and Individualism-Collectivism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24, pp. 1177-1189.
- Schoenmaeckers, R.C., E. Lodewijckx en S. Gadeyne (1998), Vruchtbaarheid bij Turkse en Marokkaanse vrouwen in België: resultaten van de volkstellingen. In: R. van der Erf, A. Kuijsten, P. Raymakers en R.C. Schoenmaeckers (red.) (1998), Tussen twee culturen. Naturalisatie en Integratie in Nederland en Vlaanderen, *Bevolking en Gezin*, Boekaflevering jaargang 27(3), pp. 127-154.
- Schwartz, S.H. (1994), Are there universal aspects in the structure and content of human values? *Journal of Social Issues*, 50, pp. 19-45.
- Smeenk, W. (1998), *Opportunity and marriage. The impact of individual resources and marriage market structure on first marriage timing and partner choice in the Netherlands*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Suh, E., E. Diener, S. Oishi en H.C. Triandis (1998), The shifting basis of life satisfaction judgments across cultures: Emotions versus norms. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, pp. 482-493.
- Tesser, P.T.M. en J. Iedema (2001), *Rapportage minderheden 2001. Deel I: Vorderingen op school*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Tillaart, H. van den, M. Olde Monnikhof, S. van den Berg en J. Warmerdam (2000), *Nieuwe etnische groepen in Nederland. Een onderzoek onder vluchtelingen en statushouders uit Afghanistan, Ethiopië en Eritrea, Iran, Somalië en Vietnam*. Ubbergen: Uitgeverij Tandem Felix.
- Todd, E. (1985), *The explanation of ideology. Family structures and social systems*. Oxford/New York: Basil Blackwell.

- Triandis, H.C. (1996), The psychological measurement of cultural syndromes. *American Psychologist*, 51, pp. 407-415.
- Triandis, H.C. en M.J. Gelfand (1998), Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74, pp. 118-128.
- Valk, H.A.G. de, I. Esveldt, K. Henkens en A.C. Liefbroer (2001), *Oude en nieuwe allochtonen in Nederland: Een demografisch profiel*, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR-werkdocument W123).